

**Міністерство освіти і науки України  
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. Василя  
Стефаника”  
Навчально-науковий юридичний інститут**

**Кафедра теорії та історії держави і права**

**Питльована В.П.**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ  
ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ З  
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО»  
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ «ПРАВознавство»  
ОПП “ МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО”**

**Івано-Франківськ**

**2019р.**

Питльована В.П. Методичні вказівки для проведення семінарських занять для заочної форми навчання з курсу «Ораторське мистецтво». Спеціальність «Правознавство», ОПП «Міжнародне та європейське право».

Схвалено на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Протокол № 11 від 27.05.2019р.

Затверджено на засіданні науково-методичної ради протокол № 5 від 21.06.2019р.

Уклала: Питльована В.П. Методичні вказівки для самостійного опрацювання студентами зоочної форми навчання з навчальної дисципліни «Ораторське мистецтво».

Методичні вказівки для проведення семінарських занять для заочної форми навчання з курсу «Ораторське мистецтво» містить програму курсу, питання на семінарське заняття, словник термінів та понять, список основної та додаткової літератури. Розраховані на студентів вищих навчальних юридичних закладів.

## Зміст

Вступ.....	
Розділ I. Програма курсу.....	
Розділ II. Питання на семінарське заняття.....	
Розділ III. Словник термінів та понять з ораторського мистецтва	
Розділ IV.Список рекомендованої літератури	

*«Ораторське мистецтво користується  
всіма вигодами поезії й усіма її правами...»(І.Гете)*

Курс „Ораторське мистецтво” - це теоретико-прикладна навчальна дисципліна, метою вивчення якої є засвоєння базових положень з історії та теорії ораторського мистецтва, а також застосування цих знань на практиці.

На вивчення даного курсу для студентів заочної форми навчання Юридичного інституту відводиться 8 год. лекційних та 2 год. семінарських занять.

Методичні вказівки до курсу „Ораторське мистецтво” містить тематичні плани лекційних та семінарських занять. На семінарські заняття виносяться теоретичні і контрольні питання, практичні завдання, реферати. При підготовці до заняття необхідно використовувати підручники, посібники, спеціальну літературу, оскільки відповідь, що містить лише лекційний матеріал не допускається.

В процесі вивчення програми курсу студентам рекомендується відвідувати слухання кримінальних та цивільних справ в судах.

В результаті вивчення дисципліни „Ораторське мистецтво” студенти повинні знати:

- Історію ораторського мистецтва (етапи розвитку);
- основні роди і види красномовства,
- методику підготовки та структуру промови;
- зміст та структуру судової промови (зокрема обвинувальної та захисної);
- психологічні, логічні, мовленнєві аспекти виступу;
- найвідоміші пам'ятки ораторського мистецтва, тощо;

та вміти:

- аналізувати ораторські праці;
- аналізувати виступи риторів;
- підготувати змістовний виступ у відповідності до законів риторики; публічно виступати з промовою, тощо.

## ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

	Назва теми	Кількість годин
ТЕМА 1	Поняття та види красномовства	2
ТЕМА 2	Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна	
ТЕМА 3	Історія ораторського мистецтва	
ТЕМА 4	Судова промова	2
ТЕМА 5	Промова державного обвинувача	2
ТЕМА 6	Захисна промова	
ТЕМА 7	Оратор і аудиторія.	2
ТЕМА 8	Культура промови та етика оратора.	
	Разом	8

## **Програма курсу**

### **Змістовий модуль 1. Теорія ораторського мистецтва**

#### **ТЕМА 1. Поняття та види красномовства**

Поняття красномовства. Види та жанри ораторського мистецтва. Судове, академічне, політичне, церковне, суспільно-побутове красномовство. Місце красномовства в суспільному житті.

#### **ТЕМА 2. Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна**

Риторика як наука. Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна. Функції і закони ораторського мистецтва. Взаємозв'язок ораторського мистецтва з іншими науками та навчальними дисциплінами. Значення ораторського мистецтва для юристів.

#### **ТЕМА 3. Історія ораторського мистецтва**

Античне красномовство. Риторика у Стародавній Греції. Ораторське мистецтво Стародавнього Риму. Ораторська діяльність та наукові праці з риторики Горгія, Лісія, Сократа, Платона, Аристотеля, Демосфена, Ганьби, Гортала, Цицерона, Квінтіліана. Епоха Середньовіччя(гомілетика, патристика).

Риторика Київської Русі. Іларіон. Кирило Туровський. Ораторське мистецтво Києво-Могилянської академії, Іоаникій Галятовський, Ф.Прокопович, М.Ломоносов, П.Пороховщиків, К.Зелененький, М.Сперанський, О.Мерзляков, М.Кошанський.

Судова риторика XIXст.-XXст. Судова реформа 1864р.(створення адвокатури, суду присяжних, реорганізація прокуратури, зародження нотаріату).

Оратори-юристи другої половини XIXст.-поч.XXст.в Російській імперії. С.Андрієвський, А.Коні, М.Карабчевський, М.Холева, Ф.Н.Плевако. Українське ораторство XIXст. Інститут Живого Слова. Нюрнберзький процес. Р.Руденко.

### **Змістовий модуль 2. Методика підготовки та виголошення судової промови.**

#### **ТЕМА 4. Судова промова**

Судові дебати як складова частина судового розгляду. Поняття та види судових промов. Призначення судової промови. Функції судової промови. Монологічна та діалогічна форми судової промови.

Предмет судової промови в кримінальних, цивільних та адміністративних справах.

Підготовка судової промови. Етапи підготовки виступу. Збір матеріалів. Аналіз матеріалів. Систематизація матеріалів. Письмова підготовка промови. Репліка як частина судових дебатів. Вимоги до репліки. Призначення репліки.

#### **Тема 5. Промова державного обвинувача**

Поняття обвинувальної промови. Питання, які повинен висвітлити прокурор у промові. Структура обвинувальної промови. Вступ. Фабула справи. Аналіз і оцінка зібраних доказів. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного. Обґрунтування пропозицій про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Заключна частина промови. Промова прокурора при відмові від обвинувачення: зміст, структура.

#### **ТЕМА 6. Захисна промова**

Поняття захисної промови. Позиція захисника у справі. Зміст промови захисника. Залежність змісту промови від позиції захисника.

Структура захисної промови. Вступна частина промови. Виклад фактичних обставин справи. Аналіз і оцінка доказів. Кваліфікація злочину. Характеристика особи підсудного. Особливості захисної промови при формулюванні пропозиції про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Висновок.

#### **ТЕМА 7. Оратор і аудиторія.**

Закон аудиторії. Характеристика аудиторії: поняття, типи. Соціально-демографічна, соціально-психологічна, індивідуально-особистісна ознаки аудиторії. Поняття судової аудиторії. Оратор як організатор мислинневої активності аудиторії. Спілкування оратора з аудиторією. Перешкоди встановлення та підтримання контакту між оратором та аудиторією, шляхи їх усунення. Індивідуально-психологічні якості оратора та особливості його поведінки. Логіка як метод переконання аудиторії. Закони логіки. Закон тотожності. Закон протиріччя. Закон достатньої підстави. Закон виключеного третього. Логічна помилка. Основні види логічних помилок. Поняття доказу. Правила доказу в судових дебатах. Особливості індукції, дедукції, аналогії, правила їх застосування. Правила і помилки висунення тези, аргументації та демонстрації. Спростування. Мовні засоби створення логічності промови. Логічна структура промови.

#### **ТЕМА 8. Техніка мовлення.**

Поняття і категорії техніки мовлення. Інтонційно-виразні засоби мови.

Інтонція. Тон Тембр. Темпоритми.

Пауза, її види. Наголос.

Голос. Дикція. Фонаційне дихання.

Вимова. Милозвучність. Індивідуальний стиль оратора. Етика судового оратора. Зовнішня культура оратора: вигляд, погляд, жестикуляція.

#### **ТЕМА 8. Культура промови та етика оратора.**

Мовний закон риторики. Мова як інструмент спілкування та чинник переконливого впливу на аудиторію. Мовна культура оратора. Норми мовної поведінки. Мовні помилки. Лексичний, синтаксичний та стилістичний запас оратора. Стиль мови: поняття і види. Вибір стилю промови.

## ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

	Назва теми	Кількість годин
ТЕМА 1	Поняття та види красномовства	
ТЕМА 2	Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна	
ТЕМА 3	Історія ораторського мистецтва	
ТЕМА 4	Судова промова	
ТЕМА 5	Промова державного обвинувача	2
ТЕМА 6	Захисна промова	
ТЕМА 7	Оратор і аудиторія.	
ТЕМА 8	Техніка мовлення.	
ТЕМА 9.	Культура промови та етика оратора.	
	Разом	2

## Питання на семінарське заняття

### **ТЕМА 5. Промова державного обвинувача (2год.)**

#### **Методичні рекомендації**

Дана тема передбачає теоретичний аналіз обвинувальної судової промови - промови державного обвинувача. Аналізуючи цю промову, перш за все необхідно з'ясувати її поняття, зміст та структуру. Розкриваючи структуру промови дайте коротку характеристику кожної її частини. Особливим видом судової промови, що заслуговує на увагу є промова прокурора при відмові від обвинувачення. Тому відповідаючи на третє питання розкрийте поняття „промова прокурора при відмові від обвинувачення”, її зміст та структуру, назвіть випадки коли прокурор відмовляється від обвинувачення.

Теоретичний виклад доцільно ілюструвати конкретними прикладами. Зокрема, аналізуючи конкретну структурну частину тої чи іншої промови можете цитувати відповідну частину промови відомих судових ораторів.

#### **Питання для обговорення**

1. Поняття та зміст обвинувальної промови.

2. Структура промови прокурора:

- вступна частина;
- встановлення фактичних обставин справи, аналіз та оцінка доказів;
- обґрунтування кваліфікації злочину;
- характеристика особи підсудного;
- міркування про цивільний позов та про міру покарання;
- заключна частина.

3. Промова прокурора при відмові від обвинувачення: поняття, структура

#### **Контрольні питання:**

1. Що таке хронологічний, систематичний і мішаний способи викладу фактичних обставин справи?

2. Коли рекомендується об'єднувати фабулу справи з аналізом і оцінкою доказів?

3. Чи можлива альтернатива в обвинувальній промові з приводу кваліфікації злочину?
4. Які питання повинен висвітлити прокурор, аналізуючи причини та умови, що сприяли вчиненню злочину?
5. Якою повинна бути вступна частина обвинувальної промови?
6. Що таке змішаний спосіб викладу фактичних обставин справи і коли він рекомендується?
7. У чому полягає аналіз і оцінка зібраних у справі доказів?
8. В яких випадках в обвинувальній промові необхідна заключна частина?
9. Коли і для чого прокурор може взяти слово для репліки?
10. Який зміст і правила проголошення репліки ?

#### **Практичне завдання.**

Прочитайте промову А.Ф.Коні у справі про перевищення влади В.Протопопова - виділіть у ній засоби, які сприяють переконливості промови, визначте форму промови.

#### **Рекомендована література**

1. Вернидубов І. Структура і зміст промови прокурора при відмові від обвинувачення // Право України - 1993- № 9-10.
2. Вернидубов І. Правові наслідки відмови прокурора від обвинувачення // Право України - 1995- № 5-6.
3. Дадерко Л. Підготовка обвинувальної промови прокурора // Право України - 1999.-№9.
4. Дадерко Л. Культура і стиль обвинувальної промови прокурора // Право України .-2000.-№ 3
5. Дадерко Л. Зміст і структура обвинувальної промови прокурора // Право України .-2002.-№ 2.
6. Джурук В., Амігуд М. Репліка на зауваження нашого опонента // Право України .-1991.-№5.
7. Долежан В. Проблеми участі прокурора у кримінальному судочинстві в аспекті судової реформи./ Право України.- 2010.-№ 5
8. Олійник О.Б. «Прокурорська риторика». Підручник/О.Б.Олійник-К., Алерта, 2008.-304с.
9. Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник / В.В.Молдаван-2-ге видання, перероблено і доповнено./ В.В.Молдаван - К: Юрінком Інтер, 2010.-469с.

## Словник термінів та понять з ораторського мистецтва

**Активізація аудиторії** (лат. actirus – діяльний) – створення в аудиторії творчої атмосфери розмірковування.

**Алегорія** (грец. allos – інший, agoreuo – говорю), (іносказання) – зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ.

**Анафора** (грец. anaphora – „винесення нагору”) – лексико-синтаксичне повторення слів і словосполучень на початку речень.

**Антитеза** (грец. antithesis - суперечність) – зворот промови, в якому для посилення виразності протиставлені поняття, думки, образи, стани, риси характеру діючих осіб.

**Аргумент** (лат. arguere – показувати, з'ясувати, доводити) – думка (або сукупність взаємозв'язаних думок), за допомогою якої обґрунтовується істинність будь-якої іншої думки (або теорії). При доказі деякої думки аргументи є підставами, або посилками, з яких логічно випливає думка, що доказується.

**Аргументація** – 1) активна діяльність оратора, спрямована на доказування тези; 2) логічне обґрунтування оратором тези шляхом доказування, переконання.

**Артикулятори** (лат. articula – розчленовую, розбірливо вимовляю) – частина голосового апарату (язик, губи, зуби, нижня щелепа, м'яке піднебіння), що створює із звуків склади і слова.

**Аудиторія** (лат. audio – слухаю, чую – 1) зал для читання лекцій, доповідей; 2) слухачі лекцій, доповідей, промови тощо; це сукупність слухачів, об'єднаних в одиниці часу і простору спільним видом діяльності.

**Аудиторний шок** (сценічний страх) – стан емоційної напруги при вираженні думок, у результаті якого люди відчують складнощі у виконанні промови.

**Благозвучність** – приємність голосу.

**Висота голосу** – фізіологічна властивість мовного голосу, керована напругою голосових зв'язок і частотою імпульсів, отриманих із головного мозку. Розрізняють: високий мовний голос, у якому переважно розвинуте голосове звучання зі слабо вираженим грудним; низький мовний голос, у якому переважно розвинуте грудне звучання зі слабо вираженим голосовим; середній мовний голос із добре розвинутим і голосовим, і грудним звучанням.

**Гіпербола** (грец. hyperbole – перебільшення) – навмисне художнє перебільшення сили, значення, розміру явища, що зображується.

**Голос** – озвучене дихання, що складається з п'яти елементів: звучності, темпу, висоти, тембру та дикції (артикуляції).

**Голосовий апарат** – апарат, що складається з чотирьох частин: дихальних органів, вібраторів, резонаторів і артикуляторів.

**Градація** (лат. gradatio – поступове підвищення) – поступовий перехід від одного стану до іншого при наростанні якості (або навпаки) для посилення ефекту мови, наприклад, “переміг, розгромив, знищив”.

**Дебати** (фран. debats – сперечатися) – обговорення будь-якого питання, обмін думками звичайно після доповіді.

**Денотатний граф** (лат. denoto – позначаю і грецьк. grapho – пишу) – засіб виділення з тексту істотних ознак ключового поняття.

**Діалог** (грец. dialogos – бесіда, розмова) – бесіда між двома або декількома особами, основна форма ораторської діяльності при відповідях на питання.

**Діапазон голосу** (герц. dia rason — через усі) – зміна висоти звучання від найнижчих до найвищих звуків, тонів; поняття “діапазон” включає до себе об’єм, сукупність всіх звуків різної висоти, доступних людському голосу.

**Дикція** (лат. dictio – вимова) – правильна, чітка вимова кожного голосного і приголосного звуків окремо, а також слів і речень у цілому.

**Динаміка голосу** (грец. dunamicos – сильний) – різноманітний ступінь сили звучання, гучності. Гучність забезпечується гарною роботою дихального апарату, а також активною артикуляцією, відсутністю зайвих м’язових напруг.

**Дискусія** (лат. discussio – розгляд, дослідження) – розглядання будь-якого питання або групи питань компетентними особами з наміром досягти взаємоприйняттого рішення.

**Диспут** (лат. disputare – міркувати, сперечатися) – привселюдна суперечка на наукову або суспільно важливу тему; для нього, як і для дискусії, характерне прагнення, дійти єдиної думки, знайти спільне рішення, встановити істину співставляючи суперечливі судження.

**Експромт** (лат. exproptus – готовий), (імпровізація) – промова, яка створена без підготовки в момент безпосереднього виконання. Ґрунтується

на природному дарі володіти словом і частково ерудиції та культурі оратора. Здатність до експромту свідчить про обдарованість і найвищий рівень розвитку ораторських здібностей.

**Епітет** (грец. epitheton – означення, прізвисько) – вислів, що образно визначає річ, людину чи дію, підкреслюючи найбільш характерну чи вражаючу якість або дає ідейно-емоційну оцінку.

**Епіфора** (грец. epiphora – повторення) – стилістична фігура, що являє собою повторення слова або звукосполучення наприкінці фрази чи декількох фраз із метою посилення виразності поетичної промови; паралелізм синонімів або граматичних форм.

**Жанр** (франц. genre – рід, вид) – стійка композиційно-мовна схема. Кожний мовний жанр має свою структуру, свої правила розташування матеріалу тощо.

**Жести** (лат. gesta – діяння) – виражальні рухи рук, пальців. Жести використовують як допоміжні засоби спілкування людей. Жестами вони виражають свої думки. Жести виступають і як імпульсивно-інстинктивні дії, розраховані на те, що люди за допомогою них зрозуміють внутрішній стан оратора і його вимоги. Жестом нерідко супроводжується мовлення, що надає наочності та експресивності розповіді.

**Заперечення** – обґрунтоване відхилення якої-небудь думки або положення, твердження, в якому виражається незгода з ким-небудь чи з чим-небудь; спростування думки або судження.

**Засіб демонстрації аргументу** – вибір форми умовиводу для показу логічного зв'язку аргументів із тезою.

**Зевгма** (грец. zeugma – зв'язок, ярмо) – експресивна синтаксична конструкція, що складається з головного слова й однорідних членів речення, які залежать від нього, рівноцінних граматично, але різнопланових за значенням, унаслідок чого в багатозначному головному слові одночасно актуалізуються мінімум два різних значення або значеннєвих відтінки.

**Ідея** (грец. idea – вигляд) – основна думка, яка лежить в основі промови оратора; основна думка, що визначає зміст виступу.

**Інверсія** (лат. inversio – перестановка, перевертання) – зміна звичайного порядку слів у реченні для виділення смислової значущості тих чи інших його складових або для надання фразі особливого стилістичного забарвлення.

**Інтонція** (лат. *intonare* – видавати звук, голосно вимовляти) – ритміко-мелодійна побудова промови, яка передає її сенс і почуття за допомогою висоти тону, сили звуку, темпу мови і тембру голосу.

**Іронія** (грец. *eironia* – удоване незнання) – іносказання, що містить у собі висміювання, негативну оцінку предмета мовлення або якихось його якостей: заперечення під видом ствердження чогось. Зовнішня форма суперечить змістові при тонкому, ущипливому глузуванні.

**Каламбур** (франц. *calembour* – гра слів) використання різних значень (двозначності) того самого слова або двох подібно-звучних слів із метою досягнення комічного ефекту; гра слів.

„**Кінетичний код**” – це рухома система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей; один із каналів спілкування оратора з аудиторією, так звана сукупність міміки, жестів, рухів, поз.

**Композиція** (лат. *composito* – упорядкування, зв’язування) – розташування і співвіднесеність компонентів промови. К. – набагато більш складна і багат шарова конструкція, чим план або схема, до яких її іноді намагаються звести. Вона спирається не тільки на логіку і психологію, а й на естетичне почуття оратора і слухачів.

**Композиційні прийоми** – дидактичні форми, в яких передається інформація.

**Контекст** (лат. *contextus* – сплетіння, з’єднання, тісний зв’язок) – у цілому закінчений за смыслом уривок тексту або усної мови, у межах якого найточніше виявляється сенс і значення слів і фраз, що входять до його складу.

**Концепція** (лат. *conceptio* – розуміння, система) – це система поглядів на те чи інше явище, яке становить собою предмет промови.

**Культура мовлення** – уміння використовувати всі способи впливу на слухачів, які пов’язані з мовою і збігаються з поняттям “мовленнєва майстерність”.

**Культура письмової промови юриста** – це вибір і організація мовних засобів, що відповідають офіційній ситуації і вимогам законодавства й адекватно відбивають встановлювані у справі фактичні дані.

**Культура привселюдної промови юриста** – це таке мотивоване використання мовного матеріалу, яке є оптимальним для даної ситуації й змісту промови.

**Літота** (грец. *litotes* – простота) – образний вислів, який полягає у зменшуванні величини, значення явища, що зображується, применшенні, недомовленості. Л. – протилежний гіперболі троп.

**Логіко-інтонаційна виразність мови** – уміння оратора чітко, повно, без переключувань донести до слухачів зміст промови, її основні ідеї.

**Логіко-інтонаційний аналіз тексту промови** – творче освоєння тексту, в якому кожному епізоду притаманні певні тональність, темпоритм, температура почуттів (ступінь емоційності). Він здійснюється за допомогою мовних нот.

**Логічний наголос** — підкреслена вимова етапних речень у промові (тези, висновки), а також найзначніших слів і словосполучень у фразах.

**Метафора** (грец. *metaphora* – перенос) – вид тропа, що побудований на вживанні образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета чи явища, схожого з ним окремими рисами (колір, форма тощо). М. є тим же порівнянням, однак при порівнянні схожість указується прямо, а в метафорі домислюється.

**Метонімія** (грецьк. *metonymia* – перейменування) – перенесення назви одного явища на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку (замість назви цілого – назва частини).

**Мовний такт** — відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно і відокремлений з обох боків паузами.

**Невербальний канал** – це інформаційний канал між суб'єктами спілкування, якому притаманні наступні паралінгвістичні ознаки: просодія – система вокалізації промови (тон, інтонація, темп, гучність вимови промови); екстра лінгвісти-ка – емоційний звуковий супровід (сміх, плач, паузи, подих, покашлювання, звукоімітація); кінесика – міміка (вираз обличчя), жести, пози, хода, пантоміміка (вираз тіла), візуальний контакт (погляд); такесика (знаки вітання) – потискання рук, поцілунок, дружнє поплескування, обійми; проксемика – відстань між партнерами.

**Ноти мовні** — це графічне зображення голосової, інтонаційної мелодії промови. Усі н. м. поділяються на три групи: рядкові, нарядкові, підрядкові.

**Ноти нарядкові** — графічне зображення голосової мелодії промови, що розташовується над тим словом або окремим складом слова, які потребують зміни діапазону.

**Нота підпорядкована** – це лише одна мовна нота, “підкреслювання”, коли

необхідно наголосити в реченні го-ловну думку або окреме слово.

**Ноти рядкові** - це ноти, що розташовуються на рядку, перед словами або групою слів, яким необхідно задати саме таку інтонацію (кличні або питальні в кінці речення).

**Оксиморон** (грец. oximoron – дотепно – безглузде), (оксюморон) – вид тропа, що ґрунтується на поєднанні протилежних за значенням або суперечних за змістом понять, які разом дають нове уявлення.

**Омоніми** (грец. homonymia, homos – однаковий, onoma – ім'я) – слова, різні за значенням, але однакові за звучанням і написанням.

**Опонент** (лат. opponens – той, що протиставить, заперечує) – учасник суперечки, який спростовує висунуту іншою стороною тезу.

**Паузи граматичні** – це засіб граматичного упорядкування тексту промови.

**Паралінгвістичний код** – сукупність невербальних знаків та символів, що використовуються у спілкуванні.

**Паузи логічні** – паузи, що пов'язані зі змістом, логікою промови. За їх допомогою оратор здійснює роздрібнювання потоку слів на змістовні частини. Це нібито поділ або поєднання слів у мовні такти.

**Паузи психологічні** – засоби емоційної інтерпретації тексту, спрямовані на розкриття психологічного навантаження думки, слів.

**Перифраз** – описовий оборот, стилістичний прийом, коли предмет, явище називаються не прямо, а через їхні характери, ознаки.

**Персоніфікація** (лат. persona – маска, особа і fasio – роблю) – вид метафори, надання неживим предметам або поняттям людських властивостей.

**Полеміка** (франц. polemique, від грецьк. polemikos – войовничий, ворожий) – гостра суперечка, сутичка думок з будь-якого питання.

**Полемічний діалог** – суперечка двох; припускає зіставлення і протиборство різноманітних точок зору, ідей, що мають за мету виявити логічні протиріччя і помилки, викривають неправду й обман. Пов'язана з аргументацією, тому що поза доказом (спростуванням) вона немислима; а також неможлива без урахуванням логічного, психологічного і морального компонентів.

**Польотність** – здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути оратора в будь-якій точці

приміщення.

**Правильність мови** – це дотримання діючих норм української літературної мови.

**Приведення до абсурду** – міркування, що показує помилковість будь-якого положення шляхом виведення з нього абсурду, тобто суперечності.

**Прийоми тактики оратора** – певні дидактичні, мовні, техніко-інтонаційні форми, в яких передається інформація.

**Приказка** – стійкий фольклорний вираз, який несе у собі емоційно-образну характеристику якогось явища. Приказка на відміну від прислів'я завжди виступає в мовленні як частина судження. За своєю структурою вона може співвідноситися із реченнями, із словосполученнями.

**Примовка** – жартівливий, переважно римований вислів, що використовується в усному і писемному мовленні в різних життєвих ситуаціях.

**Принцип достатньої підстави** – принцип, який вимагає, щоб у кожному твердженні зазначалися підстави, через які воно приймається і вважається істинним.

**Принципи тактики оратора** – основоположні правила побудови промови, основні вимоги до неї.

**Прислів'я** – це виражений структурою речення влучний образний вислів, який формулює певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду.

**Промова** – публічний виступ з будь-якої теми; текст такого публічного виступу.

**Просодія** (грец. *prosoidia* – наголос, приспів) – система вокалізації промови (тон, інтонація, темп, гучність вимови промови).

**Регістр** – складова частина поняття “діапазон” – частина звукового ряду, ряд сусідніх звуків, об'єднаних тембром. Існує три Р.: високий, середній, нижній. Яскравою є мова, коли оратор володіє широким діапазоном – у трьох регістрах.

**Резонатори** – частина голосового апарату, що включає до себе гортань, порожнини рота й носа. Вони посилюють звук, що виникає завдяки дії голосових зв'язок. Зміни форми і об'єму порожнини рота забезпечують

чіткість кожного звуку або дають резонанс.

**Ритм промови** - зміни певних частин промови за довжиною звучання, а також чергування мови, що звучить, та пауз.

**Риторика** – теорія і мистецтво ораторської промови.

**Риторичне запитання** – запитання, яке не переслідує мети отримати відповідь слухачів, спрямоване на ствердження якоїсь ідеї або таке, що використовується як засіб підсилення уваги аудиторії.

**Риторичний вигук** – особливо емоційне твердження або заперечення, констатація якогось факту або думки, що супроводжується кличною інтонацією.

**Сила голосу** – рівень гучності й волі звучання.

**Синекдоха** (грец. synecdoche – співвіднесення) – заміна одного слова чи виразу іншим на основі якоїсь кількісної характеристики предмета мовлення.

**Словесна наочність** – живі образи й картини, які створюються ораторами за допомогою мовних засобів, на відміну від образів, які сприймаються зором або за допомогою інших рецепторів, тобто на відміну від предметної наочності. С. н. досягається шляхом умілого використання тропів, прислів'їв, приказок, афоризмів, інших зображувальних засобів мови.

**Слухання** – певна розумова діяльність людини, спрямована на увагу до промови іншої людини.

**Софізм** (грец. sophisma – судження, придумане розумно, хитро) – міркування, що здається правильним, але що містить приховану логічну помилку і служить для додання видимості істинності помилковому твердженню.

**Спиральний спосіб доказу** – багаторазове згадування однієї й тієї ж думки, щоразу збагаченої новою інформацією.

**Способи тактики оратора** – комплекс мовних, дидактичних, техніко-інтонаційних тощо заходів для організації роботи аудиторії, за допомогою яких посилюється її інтелектуальна, пізнавальна й емоційна діяльність.

**Спростування** – міркування, спрямоване проти висунутої тези і встановлення її помилковості або недоведеності.

**Стиль** (лат. stylus – стрижень для письма) – спосіб використання мови,

заснований на виборі з різноманітних мовленнєвих запасів тих засобів, які найкращим чином забезпечують спілкування між людьми в даних умовах. Розпізнають такі стилі: розмовно-побутовий (розмовний); офіційно-діловий; науковий; ораторсько-публіцистичний; літературно-художній.

**Стратегія оратора** – 1) розробка основних напрямів промови; 2) дії оратора, спрямовані на пошук ідеї промови.

**Ступінчатий спосіб доказу** – поступовий плин думки від загального до конкретного чи навпаки.

**Судове ораторське мистецтво** – це комплекс знань і умінь юриста з підготовки і проголошення привселюдної судової промови відповідно до вимог закону; уміння побудувати об'єктивно аргументоване міркування, що формує науково-правові переконання; уміння впливати на правосвідомість людей.

**Судові дебати** – частина судового розгляду, під час якої сторони підбивають підсумки проведеного дослідження фактичних обставин справи, аналізують зібрані докази, висловлюють і обґрунтовують кожен свою думку з приводу питань, що підлягають розгляду судом.

**Суперечність** – два вислови, один з яких є запереченням іншого.

**Тактика оратора** – 1) сукупність принципів, способів, прийомів розгортання (доказування) основної ідеї промови; 2) план досягнення цілей промови.

**Теза** – 1) основна ідея промови; 2) твердження, істинність якого треба довести у промові оратора.

**Тембр** – якість, забарвлення звука, якими відрізняються один від одного звучання однієї і тієї ж висоти.

**Тембр голосу** – звукове забарвлення, характерне для кожного голосу (або інструмента).

**Темп мовлення** — це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому. Він залежить від індивідуальних особливостей промовця, його темпераменту, від теми та змісту промови, а також від умов, за яких виголошується промова, та особливостей аудиторії.

**Техніка мовлення** – уміння оратора володіти голосом, інтонувати виступ та управляти аудиторією. У вузькому сенсі складається з трьох аспектів: дикції, дихання, голосу (практично вони неподільні). Будова мовного апарату,

властивості голосу людини, мовне дихання, артикуляція звуків, дикція, логічна пауза і логічний наголос, інтонація, мовні ноти, гігієна голосу оратора, особливості виступу перед великими і малими аудиторіями – основні поняття, що вивчаються у техніці мовлення.

**Точність промови** – ознака культури мови, що характеризується вмінням чітко і ясно мислити, знанням предмета мови і законів мови.

**Троп** (грецьк. tropos – зворот) – вживання слова або вислову в переносному, образному значенні. В основі тропа – зіставлення двох явищ, предметів, які близькі один одному за будь-якими ознаками.

**Увага аудиторії** – зосередження думки або зору, слуху на будь-якому об'єкті, спрямованість думки на кого-, що-небудь; цікавість до кого-, чого-небудь, вияв бажання роздивитися, зрозуміти і т.п. кого-, що-небудь; настроєність на сприйняття, фіксування чого-небудь органами почуття, пам'яттю, розумом.

**Фігури** (лат. figura - образ, вид) – стилістично значущі типи побудови фрази, її конструктивні особливості.

**Фізіологічні паузи** – паузи, викликані необхідністю вдихнути повітря. Як правило, вони збігаються з іншими паузами — граматичними, логічними і психологічними.

**Чистота мови** — відсутність у ній зайвих слів, слів-паразитів.

**Ясність мови** — характеристика терміна (поняття) з погляду визначеності, виразності його сенсу.

## ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

( підручники і посібники)

- 1.Александров Д.Н. Риторика. Учебное пособие, 2-изд./ Д.Н.Александров - М.: Флинта: Наука, 2002. - 624с.
- 2.Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.-416с.
- 3.Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). Учебное пособие./ Н.Н. Ивакина - М.: Юристь, 2003. - 384с
- 4.Молдован В.В. Судова риторика.Навчальний посібник./ В.В.Молдован- К: Інститут післядипломної освіти Київського національного університету ім. Т. Шевченка, 2001 - 312с,
- 5.Молдован В.В. Судова риторика. Навчальний посібник./ В.В.Молдован - К.: Кондор, 2006.-328с.
- 6.Олійник О.Б. «Мистецтво судових дебатів». Навчальний посібник/О.Б. Олійник- К., Кондор, 2010.-258с.
- 7.Олійник О.Б. «Правова риторика». Навчальний посібник/ О.Б. Олійник - К., Кондор, 2010.-166с.
- 8.Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с.
- 9.Олійник О.Б. «Прокурорська риторика». Підручник/О.Б.Олійник- К.,Алерта,2008.-304с.
- 10.Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник / В.В.Молдаван- 2-ге видання, перероблено і доповнено./ В.В.Молдаван - К: Юрінком Інтер,2010.-469с.
- 11.Сагач Г.М. Риторика Навчальний посібник, 2-е вид./ Г.М. Сагач - К: Видавничий Дім „Ін Юре", 2000. - 568с.
- 12.Хоменков І.В. Еристика: Мистецтво полеміки. Навчальний посібник/ І.В.Хоменков -К: Юрінком, 2001. -273с.

## ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С.Д, Гураль М.И., Чикарькова М.Ю. Риторика.История развития риторики./ С.Д.Абрамович, М.И. Гураль, М.Ю.Чикарькова - Черновцы, 2000.
2. Алексеев Н.С., Макарова З.В. Ораторское искусство в суде./ Н.С.Алексеев, З.В.Макарова - Ленинград, 1989.
3. Аннушкин В.И. Первая русская риторика. /В.И.Аннушкин -М., 1989.
4. Бабич Н.Д. Основы культуры мовлення./ Н.Д.Бабич - Львів, 1990.
6. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторики./ Н.А.Безменова - М., 1991.
7. Бернацкий Г.Г. Культура политической дискуссии./ Г.Г.Бернацкий- Л, 1991.
8. Васильев А.Н. Основы культуры речи./ А.Н.Васильев - М.,1990.
- 9.Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Культура и искусство речи./ Л.А.Введенская, Л.Г.Павлова - М., 1984.
- 10.Вернидубов І. Структура і зміст промови прокурора при відмові від обвинувачення //Право України - 1993- № 9-10.
- 11.Вернидубов І. Правові наслідки відмови прокурора від обвинувачення // Право України - 1995- № 5-6.
12. Дадерко Л. Зміст і структура обвинувальної промови прокурора // Право України .-2002.-№ 2.
- 13.Дадерко Л. Підготовка обвинувальної промови прокурора // Право України - 1999.-№9.
- 14.Дадерко Л. Культура і стиль обвинувальної промови прокурора // Право України .-2000.-№ 3
15. Джурук В., Амігуд М. Репліка на зауваження нашого опонента // Право України .-1991.-№5.
- 17.Долежан В. Проблеми участі прокурора у кримінальному судочинстві в аспекті судової реформи./ Право України.- 2010.-№ 5
- 18.Зворышин Ю.Н. Юмор в публичном виступленні./ Ю.Н. Зворышин- М,

1997.

19.Ивакина Н.Н. Культура судебной речи./ Н.Н.Ивакина - М.,1995.

20.Карнеги Дейл. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей выступая публично./Д.Карнеги - М, 1994.

21.Кацавец Р. Культура думки і слова у професійній діяльності юриста.// Право України- 2009-№ 2.

22.Китаєв А. Про культуру судового процесу // Право України .- 1994.- № 5-6.

23. Коні А. Як повернути й утримати увагу аудиторії // Закон і бізнес. – 2004. – 4-10 вересня (№ 36). – С. 17.

24.Кони А.Ф. Советы лекторам. Искусство речи на суде//Избранные сочинения в 2-х томах./ А.Ф.Кони. - М, 1959.

25.Кохтев Н.Н. Ораторская речь: стиль и композиция./ Н.Н.Кохтев- М., 1992.

26.Лукін С. Поняття принципу змагальності у судовому процесі.// Право України .-2010.-№3

27. Мохонько О. Можливості реалізації принципу змагальності сторін під час затримання особи: проблеми теорії і практики.//Право України.-2009.-№10

28. Нюрнбергский процесс : Сб. материалов: в 8-ми томах. - М, 1987-1991pp.

29. Овчиннікова А.П. Тенденції розвитку сучасної риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.69 – 74.

30.Овчиннікова А.П. Формування традицій мовного дискурсу в Україні // Там же. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.58 – 63.

31.Олійник О.Місце юридичної риторики у колі гуманітарних наук, їх взаємозв'язок та взаємодія.// Право України.- 2010.- № 9.

32. Олійник О. Юридична риторика як теоретична і прикладна наука: реалії та перспективи розвитку.// Право України.-2010.-№ 11.

33. Павлова Л.Г. Спор, дискуссия, полемика./ Л.Г.Павлова - М, 1991.

34. Писаренко Л.М. Мова як чинник формування ментальності юристів // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.63 – 67.

35.Поттешер Ф. Знаменитые судебные процессы/ Ф.Поттешер - М., 1985.

36. Прокопович Ф. Філософські твори. Т. 1./ Ф.Прокопович - К, 1991.
37. Радзвілл А. Мистецтво риторики або допомога юристу побудувати будь-який виступ // Юрид. журнал. – 2005. – № 8. – С. 132 – 135.
38. Радос В.В. Спор и полемика./ В.В.Радос - М, 1989.
39. Романова М.В. До питань риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С. 935 – 937.
40. Русские судебные ораторы в известных уголовных процессах XIX века // Сост. И.Потапчук. - Тула, 1997.
41. Сергеич П. Искусство речи на суде./ П.Сергеич - М, 1988.
42. Смолярчук В.И. А Ф. Кони и его окружение (Очерки)./ В.И.Смолярчук - М.,1990.
43. Смолярчук В.И. Ф.Н. Плевако - судебный оратор./ В.И.Смолярчук - М., 1989.
44. Смолярчук В.И. Гиганты и чародеи слова./ В.И.Смолярчук - М.,1984.
45. Сопер Поль. Основы искусства речи./П.Сопер - М., 1992.
46. Сперанский М.М. Правила высшего красноречия./ М.М.Сперанский - М., 1973
47. Стратий Л.М., Литвинов В.Д, Андрушенко В.А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии./ Л.М.Стратий, В.Д.Литвинов, В.А.Андрушенко. - К., 1982.
48. Судебные речи знаменитых русских адвокатов//Сост ред Е.Л. Рожникова – М., 1997.
49. Судебные речи адвокатов Украинской ССР. - М., 1959.
50. Судебные речи прокуроров. - М., 1958.
51. Судові промови адвокатів України // Ред кол. Медведчук В.В. та інші. - К., 2000.
52. Тимченко Г. Судові дебати як етап судового розгляду в цивільному процесі.// Право України.- 2008.- № 6
53. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника. – Л.: Світ, 2003. – 312 с.

54. Томан Іржі. Мистецтво говорити. - К., 1989.
55. Цицерон Марк Тулій. Три трактата об ораторском искусстве. - М., 1972.
56. Чепіга І.П. Ораторське мистецтво на Україні в 16-17 столітті // Українська мова і література в школі. - 1989 - №10.
57. Ясинюк М.М. Про деякі положення, які необхідно знати при підготовці до виступів в судових дебатах // Право і безпека. – 2006. – № 5 / 1 (№ 1). – С. 108 – 110.

